

Inhoud

Bani adam	11
Ehsan wil weg	18
Laleh en <i>De rozentuin</i>	23
Bij de tombe van Saadi	46
Laten-we-nog-wat-eten	64
Het temperament van een cipres	72
Oude stenen	84
Persepolis, oftewel Takht-e Jamshid	102
Camus in Qom	111
Thuis in Teheran	120
Imam Hossein en de martelaren van '80-'88	134
Er zijn niet meer zoveel Joden	157
Bij de tombes van Esther en Mordechai	168
Een mooie droom aan de tafel van Maryam	179
Volgend jaar in Teheran	200
Verklarend woordenlijstje	202
Met dank aan	203
Literatuur	204

Bani adam

بنی آدم اعضای یکدیگرند	De mensen zijn als leden van één lijf,
که در آفرینش ز یک گوهرند	geschapen zijn zij uit dezelfde kern.
چو عضوی به درد آورد روزگار	Als één lid door het leven wordt gekwetst,
دگر عضوها را نماند قرار	laat dit de anderen niet onberoerd.
تو کز محنت دیگران بی غمی	Word je door andermans leed niet geraakt,
نشاید که نامت نهند آدمی	je bent de naam van mensenkind niet waard.

Zo'n twintig jaar geleden kreeg ik van een in Iran geboren vriend *De rozentuïn* van de middeleeuwse schrijver Saadi (circa 1212-1295) cadeau. Van de Leidse professor De Bruijn was een nieuwe Nederlandse vertaling verschenen en mijn vriend vond dat ik die moest hebben. In zijn blik lag een mengeling van verlegenheid, plechtigheid en spot toen hij me het volgens de achterflap 'onbetwiste hoogtepunt in de klassieke Perzische poëzie' overhandigde.

Niet lang daarvoor had hij voorgedaan hoe hij vroeger op school in Teheran gedichten van Saadi uit zijn hoofd moest voordragen, fier rechtop en met een dictie waarin elk woord tot zijn recht kwam.

'Bani adam' is een van de gedichten uit *De rozentuïn* die er bij hem grondig werden ingestampt, zo grondig dat de betekenis ervan in zijn beleving lang was ondergesneeuwd door de herinnering aan autoritaire leraren voor wie foutloos declameren zwaarwegender was dan begrijpend lezen.

Pas na een flink aantal jaren in Nederland ging hij Saadi waarderen. ‘Misschien ook wel uit migrantennostalgie,’ zei hij toen we daarbij stilstonden. De beelden die hij met zich meedroeg van een schooltijd waarin Saadi en hardvochtige onderwijzers hand in hand gingen vloeiden samen met prettige herinneringen aan het Iran van zijn jeugd en zachte terugblikken op zijn ouderlijk huis. Het was een mix aan impressies die hij zo treffend op mij overbracht dat ik *De rozentuïn* nog steeds niet kan lezen zonder associaties met warme zomers aan de Kaspische Zee, oude liedjes van Googoosh, en *ash reshteh* – zeer voedzame groentesoep – van een hartelijke moeder.

De eerste keer dat ik het boek las, was het maar goed dat Saadi in mijn hoofd werd begeleid door goedaardige gedachten over het Iran van de jaren zestig en zeventig. Het heeft even geduurd voordat ik zijn moralistische volzinnen op waarde begon te schatten.

In *De rozentuïn* draait het steeds om vertellingen en anekdotes – soms in proza, soms in dichtvorm – die uitlopen in een levensles. Zijn werk heeft dikwijls als clou dat welbespraaktheid levensreddend kan zijn. Een goed getimede volzin kan despotische heersers doen afzien van executiebevelen, starre gelovigen ontwapenen en broedertwisten voorkomen. Om zijn eigen welbespraaktheid – zowel in het Perzisch als in het Arabisch – was hij wijd en zijd beroemd. Het was niet alleen vanwege zijn geschreven teksten dat hij de bijnaam Meester van het Woord kreeg.

Vaak wordt Saadi in één adem genoemd met andere, zowel in Iran als daarbuiten vereerde grootheden uit de klassieke Perzische literatuur, zoals Hafez en Rumi. Alleen al

daardoor voelde ik me bezwaard toen mij tijdens die eerste lezing regelmatig het woord ‘tegeltjeswijsheid’ inviel. Ook vond ik het niet netjes dat ik me soms ergerde aan zijn pedante toon, die me deed denken aan de betweters in mijn familie, onder wie mijn vader.

Eigenlijk begon ik de charme van Saadi’s werk pas in te zien toen ik de in 2020 overleden Mohammad-Reza Shajarian, grootmeester van de klassieke Perzische muziek, gedichten van hem hoorde zingen.

Plezier in het lezen van *De rozentuïn* kreeg ik toen ik me intensief met Iran ging bezighouden voor mijn boek over de lotgevallen van een na de revolutie van 1979 groten-deels over de wereld verspreide familie uit Teheran. Voor dat boek, *Het rijbewijs van Nematollah*, had ik Perzische les van een leraar die mijn enthousiasme voor de in Iran dominante taal aanwakkerde, en dankzij wie ik na intensief blokken een paar van Saadi’s verhalen en gedichten in het Perzisch kon lezen.

In de afgelopen tien jaar ben ik vaker in Iran geweest dan ooit in enig ander land, inclusief Israël, het land waar mijn veel oudere broer heen verhuisde toen ik nog klein was en dat de facto in oorlog verkeert met Iran. Het is een oorlog die voornamelijk buiten de eigen landsgrenzen wordt uitgevochten, in cyberspace, en op het grondgebied van Syrië en Libanon. Soldaten van de buitenlandtak van de Iraanse Revolutionaire Garde verdedigen er Irans bondgenoten: het bewind van de Syrische dictator Assad en de Libanese – sjiiitische – Hezbollahbeweging. De Israëlische luchtmacht bombardeert in die aan Israël grenzende landen met enige regelmaat Iraanse militaire bases en wapendepots.

In Israël worden de officiële Iraanse slogans over het wegvagen van ‘de zionistische entiteit’ serieus genomen. De Israëlische regering – zelf in het ‘geheime’ bezit van kernwapens – doet er alles aan om te voorkomen dat ook in Iran atoombommen ontwikkeld worden, en kiest daarbij voor ramkoers met Teheran. Meerdere malen heeft de Israëlische geheime dienst wetenschappelijk medewerkers aan het Iraanse nucleaire programma in Iran zelf geliquideerd.

Ondertussen laten de Iraanse machthebbers geen gelegenheid voorbijgaan om Israël te beschuldigen van vrijwel alles wat eraan schort in Iran. Opperste leider ayatollah Khamenei en zijn aanhangers doen het vaak voorkomen alsof achter elke vorm van binnenlands protest een ‘zionistisch complot’ zit. Samen met Amerika – ‘de grote satan’ – is de in 1948 opgerichte Joodse staat de grote boosdoener in het land dat sinds 1979 Islamitische Republiek heet.

De vijandschap tussen de twee landen waarmee ik me vanwege familie en vrienden verbonden weet is evident. Israëlische bewindslieden schilderen Iran af als een natie van nieuwe nazi’s die uit zijn op een nieuwe holocaust, Iraanse officials noemen Israël ‘de kleine satan’. (Dat van dat kleine is trouwens feitelijk juist. Israël is kleiner dan Nederland, het grondgebied van Iran meer dan veertig keer zo groot.)

Alleen al het verbale geweld dat over en weer gaat heeft tot gevolg dat gedachten over Israël en de betekenis die dat land heeft (gehad) voor mij en mijn naaste verwanten min of meer vanzelf opkomen tijdens mijn reizen naar en in Iran.

Saadi's humanistische teksten vormen een weldadig contrast met de ophitsende retoriek die de regeringsleiders van beide landen ten opzichte van elkaar hanteren, en met de verontwaardiging die mij ten deel valt als ik op weg ga naar Iran of Israël. Alsof ik met het bezoeken van mijn familie in Jeruzalem vanzelf verraad pleeg aan het meeleven met het Palestijnse leed, dan wel uit de kast kom als fellowtraveller van de Iraanse ayatollahs omdat ik graag bij mijn vrienden in Teheran ben.

De Joodse Staat en de Islamitische Republiek scoren hoog op de lijstjes met foute landen. In de bijbehorende hang naar ferme standpunten worden de inwoners van die landen nog weleens afgeschreven als loten van de stam die mensheid heet.

Sinds 2005 is Saadi's 'Bani adam' te vinden in het gebouw van de Verenigde Naties in New York. Ingeweven in een fraai wandtapijt siert het een muur van een van de vergaderzalen. Een cadeautje van de Islamitische Republiek was het, ter ere van het toenmalige VN-jaar van Dialoog tussen Beschavingen, waarvan vrijwel niemand zich herinnert dat het ooit werd uitgeroepen, laat staan dat het enig effect heeft gehad.

Het idee dat mensen onderling meer met elkaar gemeen hebben dan alles waarin ze van elkaar verschillen lijkt ver weg. In Saadi's tijd zal dat niet veel anders zijn geweest. Niet voor niets vond hij het nodig zijn oproep tot mededogen met álle mensen op schrift te stellen. Dat deed hij nadat hij een belangrijk deel van zijn leven had rondgereisd door soms onherbergzame gebieden waar oorlog dreigde of heerste en menigeen was getekend door ervaringen met geweld, achterstelling en armoede.

Saadi trok door bijna alle landen van het Midden-Oosten, delen van India en zelfs Ethiopië.

Anders dan zijn tijdgenoot Marco Polo, de Venetiaanse koopman wiens verslag van zijn expeditie door 'de Oriënt' in het Westen beeldbepalend werd, verkeerde hij niet alleen onder rijken en machtigen. Tijdens zijn trektochten sloot hij zich aan bij de meest uiteenlopende gezelschappen. Hij sprak, at en dronk onder meer met godsdienstgeleerden, (onder)koningen, hoge ambtenaren, kooplieden, kame-lenverzorgers, dieven, sjacheraars, soldaten en in lompen gehulde derwisjen. Een paar keer beschrijft hij zichzelf als een van de allerarmsten. Meerdere malen was hij een van de pelgrims die uit geldgebrek lopend de bedevaart naar Mekka volbrachten. Op weg daarheen doorstond hij alle ontberingen van een barre voettocht door de woestijn.

Voor geen goud was ik anno nu in zijn voetsporen getreden. Dat is niet alleen omdat veel landen die hij aandeed opnieuw oorlogsgebied zijn. In wezen ben ik verre van avontuurlijk. Liever dan op weg te gaan naar onbekende verten met onbekende talen keer ik terug naar een plek die ik al ken en waar ik zo veel mogelijk thuis ben.

Ondanks alle onvrijheden, onzekerheden en bedreigingen waarmee Iraniërs te maken hebben is Teheran voor mij zo'n plek geworden. Dankzij de vriendschappen die ik er sloot voel ik me er min of meer op mijn gemak, en is *De rozentuin* me minstens zo dierbaar geworden als andere boeken die bij me zijn gaan horen.

De betekenis van poëzie in het dagelijks leven van Iraniërs wordt soms overdreven. Het is echt niet zo dat de bloemrijke citaten en metaforen je om de oren vliegen zodra je in

Teheran landt, een taxi neemt of een broodje gaat kopen. Wel speelt de poëzie in Iran een voor de meeste Nederlanders ongekende rol. Teksten van heel oude en ook van een aantal moderne dichters zijn er zo'n beetje verankerd in het collectieve bewustzijn.

In mijn hoofd is Saadi verknoopt geraakt met ontmoetingen, etentjes en uitjes in verschillende steden van Iran. Door Iraanse vriendinnen en vrienden werd ik regelmatig getraakteerd op citaten uit zijn werk, verreweg het vaakst door Laleh, met wie ik snel weer door Teheran hoop te wandelen.

Laleh is een van de Iraniërs die ik in de loop der tijd beter heb leren kennen en die in volgende hoofdstukken een hoofdrol spelen. Voor haar is de dertiende-eeuwse dichter een belangrijke metgezel, en het is dankzij haar dat ik dit boek – dat het midden houdt tussen reisverslag, geschiedschrijving en persoonlijke bespiegelingen – met zijn 'Bani adam' ben begonnen.